

ЯК НАВЧАТИ УЧНІВ ОСНОВ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Тези присвячені важливості навчання учнів основ міжнародного гуманітарного права в умовах широкомасштабного збройного конфлікту російської федерації проти України. Проаналізовано навчальні програми предмета «Захист України» (10-11 класи) та інтегрованого курсу «Громадянська освіта» (10 клас) щодо включення у зміст питань міжнародного гуманітарного права.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, навчальний предмет, інтегрований курс, Захист України, громадянська освіта.

Theses are concerned with the importance of teaching students the basics of international humanitarian law under the conditions of a massive armed conflict between the Russian Federation and Ukraine. The curricula of the subject "Defense of Ukraine" (grades 10-11) and the integrated course "Civic Education" (grade 10) were analyzed regarding the inclusion of issues of international humanitarian law in the content.

Keywords: international humanitarian law, school subjects, integrated course, Defense of Ukraine, Civic Education.

Широкомасштабна збройна агресія російської федерації проти України вплинула на всі сфери життєдіяльності нашої держави, в тому числі й на систему середньої освіти. В умовах війни оновлення зазнав зміст освіти, змінилися форми організації освітнього процесу, підходи до оцінювання результатів навчання учнів тощо.

Зазначимо, що у зміст низки навчальних програм предметів і курсів для закладів загальної середньої освіти було включено поняття, які увійшли у вжиток із початком збройного конфлікту російської федерації в 2014 році, а особливо – з розгортанням широкомасштабної агресії проти України в лютому 2022 року. Це, приміром, такі поняття як «рашизм», «правила ведення війни», «збройний конфлікт», «національний спротив», «гібридна війна», «воєнний стан», «геноцид», «внутрішньо переміщені особи», «біженці», «колабораційна діяльність», «ленд-ліз» та ін.

Серед широковживаних слів і словосполук новинних стрічок, промов державних діячів, оцінок експертів часто вживаними є також поняття «міжнародне гуманітарне право», «Червоний Хрест», «жертви війни», «військовополонений», «цивільне населення», «злочини проти людяності», «воєнні злочини» та ін., тісно пов'язаних із збройними конфліктами та правилами ведення війни. Це, своєю чергою, відобразилося на змісті оновлених навчальних програм, зокрема предмета «Захист України» (10-11 класи, рівень стандарту) та інтегрованого курсу «Громадянська освіта» (10 клас). У межах

нашої наукової розвідки проаналізуємо детальніше включення питань міжнародного гуманітарного права в означені навчальні програми.

Приєднаємося до думки, що міжнародне гуманітарне право (*далі – МГП*), що регулює тисячолітнє явище – війни, супроводжувані втратами, біллю та агресією, є однією з найбільш складних, емоційно чутливих, дилемних у застосуванні галуззю права [4]. Проблема полягає і в тому, що зацікавленість МГП та потреба в ньому виникає як правило тоді, коли точаться збройні конфлікти, особливо міжнародні.

Поширення знань із МГП та розвиток на їх основі громадянської компетентності учнівства є надважливим кроком для суспільного й особистісного розуміння необхідності застосування його норм в умовах збройного конфлікту, усвідомлення неприпустимості воєнних злочинів і злочинів проти людяності та невідворотності юридичної відповідальності за їх вчинення, формування безпекових поведінкових моделей учнів та вчителів в умовах збройного конфлікту [4].

Розпочнемо з навчального предмета «Захист України» (рівень стандарту, 10–11 класи), програма якого оновлена у 2022 році. Метою предмета є «формування в учнівській молоді життєво необхідних знань, умінь і навичок щодо захисту Вітчизни та дій в умовах надзвичайних ситуацій, а також системного уявлення про військово-патріотичне виховання» [2]. Серед завдань (їх у програмі 5), через які реалізують означену мету, є й ті, які пов'язані з предметом нашого дослідження, а саме (*нумерація автора*): 1) «ознайомлення учнівської молоді з основами нормативно-правового забезпечення захисту України, цивільного захисту та охорони життя і здоров'я» [2]; 5) «підготовка учнів до захисту України, професійної орієнтації молоді до служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, визначених чинним законодавством, до захисту життя і здоров'я, забезпечення власної безпеки і безпеки інших людей у надзвичайних ситуаціях мирного і воєнного часу» [2]. Як бачимо, здобувачі освіти мають не лише ознайомитися з нормативною базою як основою несення військової служби та підготуватися до виконання військового обов'язку, а й набути навичок забезпечення власної безпеки й безпеки інших людей (чи то військових, чи то цивільних). Для виконання означених програмових завдань у зміст предмета «Захист України» включено вивчення учнями/ученицями питань МГП.

Проведений нами аналіз навчальної програми предмета «Захист України» рівня стандарту засвідчив, що у змісті для 10 класу міститься розділ II «Збройні Сили України на захисті України», одна із тем якого присвячена основам МГП. Вивчення цієї теми передбачає, що учні/учениці знатимуть «основні поняття та терміни міжнародного гуманітарного права; правила поведінки солдата в бою; міжнародні розпізнавальні знаки; принципи діяльності під час проведення гуманітарних операцій»; вмітимуть «розпізнавати особи та об'єкти, які знаходяться під захистом МГП»; розумітимуть «особливості ведення воєнних дій з урахуванням норм МГП; механізм та види юридичної відповідальності за порушення норм МГП» та характеризуватимуть «заборонені методи та засоби ведення воєнних дій» [2]. Ознайомлення з наведеними програмовими

положеннями приводить нас до висновку, що здобувачі освіти оволодіють основами МГП у найзагальнішому вигляді.

Приєднуючись до думки, що «варто акцентувати увагу саме на практичній привабливості предмета, а не на заучуванні нормативно-правових актів, військових понять та визначень» [3], зауважимо, що методичні рекомендації з викладання предмета «Захист України» у 2022-2023 н. р. містять вказівки щодо доцільності застосування на уроках вправ і завдань, які спонукають учнів/учениць до діалогу, висловлення власних суджень, обґрунтування власних позицій, пошуку способів розв'язання проблем, моделювання життєвих ситуацій, передбачаючи співпрацю учнів/учениць і їхню активну участь в освітньому процесі [3].

Тепер зупинимося на інтегрованому курсі «Громадянська освіта» (10 клас). Одним із його програмових завдань є розвиток особистості, яка виявляє патріотизм, поціновує демократичні цінності, справедливість, злагоду в суспільстві, проявляє повагу до людської гідності й дотримання прав людини, здатна налагоджувати соціальне партнерство та конструктивну взаємодію, знаходити порозуміння з іншими людьми для досягнення суспільно значущих цілей [1]. У навчальній програмі зазначено, що курс сприяє розвитку політичної, правової, економічної, соціальної, культурної, медійної грамотності здобувачів освіти, гнучкості й адаптивності, комунікабельності, готовності до співпраці, здатності розв'язувати конфлікти й запобігати дискримінації [1]. Як бачимо, ці завдання корелюють зі змістом освіти з МГП, що набуває особливої ваги в умовах правового режиму воєнного стану, який діє нині в Україні.

Відповідно, у зміст оновленої навчальної програми інтегрованого курсу (2022 р.) включено низку питань із МГП. Метою їх вивчення на уроках громадянської освіти є формування відповідальної й безпечної поведінки здобувачів освіти, їхньої готовності й здатності дотримуватися норм МГП, поважати людську гідність як загальнолюдську цінність [4].

Так, зміст розділу 2 «Права і свободи людини» означеної навчальної програми містить тему 6 «Права людини та права дитини в умовах збройного конфлікту», яка уналежнює такі питання як-от: забезпечення та захист прав людини та прав дитини в умовах збройного конфлікту; Міжнародне гуманітарне право [1]. Також в межах розділу запропоновано дві теми практичних занять, пов'язаних із МГП (*нумерація автора*): 1. Які способи та шляхи захисту цивільних осіб в умовах збройного конфлікту. 2. Як убезпечити себе та своїх близьких в умовах збройного конфлікту.

Окремі питання, дотичні до проблематики МГП, виявлено й в інших темах навчальної програми інтегрованого курсу «Громадянська освіта» (10 клас). Приміром, у розділі 3 «Людина в соціокультурному просторі» пропонується учням/ученицям: розглянути питання «Війна як найжорсткіший прояв збройного конфлікту» (тема 3. Стереотипи та упередження. Дискримінація. Конфлікти) та взяти участь у практичному занятті «Громадянський опір збройній агресії рф в Україні»; в розділі 7 «Україна, Європа, світ» учні/учениці вивчають такі питання як-от: збройна агресія рф проти України як виклик світовому порядку та демократичним цінностям (тема 1 «Інтеграція та глобалізація»); міжнародні

відносини; особливості міжнародного права; система безпеки; урядові і неурядові міжнародні організації; міжнародна солідарність (тема 2 «Міжнародні відносини та міжнародне право» (принагідно зауважимо, що МГП є складником міжнародного права)) та ін. [1].

Акцентуємо увагу також на низці очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів/учениць, зафіксованих у навчальній програмі курсу, безпосередньо пов'язаних із МГП, а саме: 1) знання: пояснює умови, сутність та особливості застосування МГП, кваліфікацію міжнародного збройного конфлікту на території України (розділ 2); розуміє причини виникнення збройних конфліктів (розділ 3); називає гуманітарні організації, що діють в період збройного конфлікту та надзвичайних ситуацій; називає міжнародні організації, членом/учасником яких є Україна (розділ 7); 2) вміння і навички: аналізує роль окремих осіб, організацій і держав у розвитку міжнародного гуманітарного права (розділ 7); 3) установки і цінності: усвідомлює роль і значення міжнародних організацій для регіону, України, світу; оцінює діяльність міжнародних гуманітарних організацій та волонтерську участь в їх діяльності (розділ 7) та ін. [1].

У період війни, яку російська федерація розв'язала і веде проти України, існує нагальна необхідність у відповідних знаннях і навичках учнівства, зокрема і з МГП. Одним із шляхів вирішення цього завдання є викладання основ МГП в освітніх закладах через їх імплементацію в зміст освіти. Проведений нами аналіз навчальних програм предмета «Захист України» (10–11 класи, рівень стандарту) та інтегрованого курсу «Громадянська освіта» (10 клас) засвідчив наявність в їх змісті низки таких питань та відповідних очікуваних результатів. Однак досягнення цих результатів буде можливим, на нашу думку, за таких умов: 1) вивчення учнями/ученицями питань МГП має бути позбавлене затеоретизованості й спиратися: на аналіз нашої дійсності в умовах дії воєнного стану, характеристику ознак і проявів збройного конфлікту, що носить міжнародний характер, приклади порушення правил ведення війни (щодо цивільного населення, військовополонених тощо), знання процедур притягнення військових злочинців до відповідальності; 2) ознайомлення учнів/учениць із окремими питаннями МГП має бути побудоване таким чином, щоб викликати в них пізнавальний інтерес та бажання досліджувати ці питання глибше як такі, що матимуть для них особистісний смисл; 3) ефективне опанування учнями/ученицями означених питань потребує застосування на уроках активних методів навчання – залучення учнів/учениць до обговорень у загальному колі, дискусій, написань творів-роздумів, аналізу ситуацій тощо. Остання умова є важливою з огляду на те, що будь-яка компетентність як результат навчання і як спроможність учня/учениці формується й розвивається виключно в діяльності.

Залишаються актуальними, на наш погляд, й інші проблеми, пов'язані з навчанням учнів/учениць основ МГП як-от: підготовка вчителів до їх викладання, навчальне забезпечення здобувачів освіти, шляхи реалізації міжпредметних зв'язків у викладанні основ МГП та ін.

Список використаних джерел

1. Громадянська освіта (інтегрований курс). 10 клас. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти.

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa.2022.hromadyanska.osvita-10.pdf>

2. Захист України. 10–11 класи. Рівень стандарту Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти.

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.zakhyst.Ukrayiny-10-11-standart.pdf>

3. Методичні рекомендації щодо викладання предмета «Захист України» у 2022/2023 навчальному році. Додаток 13 до листа Міністерства освіти і наук України від 19.08.2022 р. №1/9530-22. <https://www.schoollife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-predmeta-zahyst-ukrayiny-u-2022-2023-navchalnomu-rotsi/>

4. Як викладати питання з міжнародного гуманітарного права на уроках історії, громадянської освіти та правознавства. Методичні матеріали для вчителя. 2022.

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodychni%20recomendazii/2022/09/27/Pro.metod.rekom.shhodo.vykl.mizhn.hum.prava-4.2698-22.vid.27.09.2022.pdf>